

Antimarxiștii: intelectualii publici și structurarea spațiului public românesc în postcomunism

(The anti-marxists: the public intellectuals and the structuring of the romanian public space in post-communism)

Dragoș DRAGOMAN

Abstract: *The dominance of right-wing ideas, as well as the difficulties of left-wing ideas to openly express during post-communism, raise the problem of the genesis of an autonomous public space. The existence of an autonomous public space is a requisite not only for the exchange of ideas, but also for a common reality, a reality capable to define common interests and objectives. Through Critical Discourse Analysis, the article identifies the virulent expression of right-wing ideas and the violent critiques of Marxist ideas as serious obstacles in generating an autonomous public space through discursive interactions in post-communist Romania.*

Keywords: *Intellectuals, Post-Communism, Neo-Liberalism, Marxism, Public Space.*

„(Domnule Băsescu,) Timp de 10 ani cât ați fost (...) președintele României, nu ați făcut decât să ne așezați pe drumul pe care noi (...) trebuia să ne așezăm. Și pentru asta vă mulțumim”.

(Gabriel Liiceanu, 9 mai 2014, primind Ordinul Național „Steaua României”)

Tranziția democratică post-comunistă nu a fost dependentă, așa cum se credea inițial, doar de factori instituționali și economici.¹

România și țările din regiune au avut o traiectorie influențată consistent și de factori culturali. Unii dintre ei se referă la valorile democratice și la sprijinul acordat democrației ca nou sistem politic, alții se referă la acceptarea diversității etno-

culturale. Tranziția nu a fost una dublă, instituțional-economică, ci una triplă sau chiar cvadruplă, dacă includem în procesul larg al tranziției factori legați de consolidarea unui strat național independent, alături de definirea cetățeniei și a relației sale cu dimensiunea etnică.² Desigur, procesul de transformare socială este unul complex și mai îndelungat. Dacă așteptarea era de șase luni

pentru schimbările constituționale și de șase ani pentru cele economice, așteptarea pentru transformarea tiparelor mentale, a valorilor și comportamentelor era una lungă, de două sau chiar de trei generații.³

Structurarea spațiului public sub influența intelectualilor post-comuniști a fost un subiect mai puțin studiat decât schimbarea valorilor la nivel social general.⁴ Oricum, el a fost mai curând studiat ca putere de influență publică a intelectualilor în sprijinirea forțelor democratice în jocul de putere post-comunist.⁵ În contextul transformărilor politice de după 1989 și al competiției politice legate de primele alegeri democratice din mai 1990, discuția publică era centrată pe rolul intelectualilor anti-comuniști în epurarea societății de elementele de putere ale vechiului regim. În termenii lui Gabriel Liiceanu, era pur și simplu un „apel către lichele”.⁶ Odată cu orientarea României către țintele de politică externă și cu consolidarea democratică a României prin alternanța la putere a tuturor partidelor semnificative, subiectul de comunizare a luat forma discuției despre accesul la arhivele fostei Securități și la calitatea de informator și colaborator al diverselor persoane cu Securitatea ca poliție politică.⁷ Ulterior, discuția a devenit treptat irelevantă, pe măsura consolidării capitalismului autohton și a integrării României în Uniunea Europeană.

O atenție mult mai mică a fost acordată rolului intelectualilor anti-comuniști și apoi antimarxiști în

generarea spațiului public, văzut ca spațiu de interacțiune a discursurilor argumentative. Felul în care spațiul public este generat și dominat discursiv și simbolic de ideologiile politice hegemonice a fost uitat. La fel și rolul public al intelectualilor. Ar putea exista o opoziție a intelectualilor de dreapta față de o putere politică de dreapta? Ar fi putut o astfel de opoziție limita derapajele populismului din perioada 2009-2012, abuzul de putere și corupția la nivel înalt?⁸ De ce și-au abandonat intelectualii de dreapta rolul critic pe care l-au jucat în prima parte a tranziției democratice? Ar putea dominația simbolică a liberalismului triumfător să inhibe răspunsurile intelectualilor de stânga și, astfel, să afecteze generarea unei sfere publice, a unui spațiu de libertate în care să conteze argumentele, nu puterea și statusul? Exprimă oare discursul intelectualilor de dreapta satisfacția victoriei ideologice și, mai mult, este el semnificativ pentru democrație înțeleasă strict ca dominație a majorității?

Analiza discursului argumentativ exprimat de intelectualii de dreapta în revista *Ideii* în *Dialog* scoate în evidență liniile de forță în structurarea spațiului public și tipul argumentelor folosite în lupta lor ideologică cu marxismul și comunismul. O astfel de analiză încearcă să înțeleagă felul în care marxismul și comunismul, ca ideologie și practică politică, sunt văzute de intelectualii de dreapta, neoliberali și neoconservatori, și care este rolul pe care aceștia li-l rezervă în construirea democrației post-comuniste din România. Mai departe,

analiza ar putea fi continuată prin descrierea traiectoriei ideologice a intelectualilor anticomuniști din primii ani ai tranziției. Deși consolidarea rapidă a capitalismului, în forma sa cea mai autentic liberală, a produs transformări sociale masive în ceea ce privește distribuția proprietății (un episod aparte fiind regulile și rețelele de distribuire a activelor fostelor întreprinderi socialiste), critica intelectualilor de dreapta a virat spre un conservatorism atent la transformarea valorilor dominante la nivel social. Intelectualii de dreapta nu sunt îngrijorați de creșterea inegalităților și a inechității, ci de consumerismul, agnosticismul și lipsa de conștiință a concetățenilor recăzuți în modernitate. Nu capitalismul este criticat, ci lumea modernă. Vom lăsa această temă pentru o discuție ulterioară și ne vom ocupa aici de structurarea discursului anticomunist ca expresie a dominației majorității în noua democrație liberală post-comunistă.

Interacțiunea discursivă și formarea spațiului public

Spațiul public poate fi conceput, desigur, ca un spațiu existent asemănător celui fizic. El poate fi deci ocupat, dominat de o ideologie sau alta. Liniile de forță ale conflictului dintre diverse tabere adverse se pot modifica precum liniile frontului pe un câmp de luptă. Învingătorul poate ocupa, teoretic, întreg spațiul public. Dar spațiul public poate fi conceput și ca produsul interacțiunii dintre

indivizi, categorii și grupuri. El nu există ca atare decât ca rezultată a interacțiunii, ca un câmp generat cu intensitate variabilă. Altfel spus, el nu există decât ca formă a interacțiunii. Când interacțiunea lipsește, spațiul public lipsește. Spațiul public, sau sfera publică⁹, este un mediu, care se fondează pe rațiunea politică, un spațiu în care indivizii se pot exprima liber, fără constrângeri de timp, resurse, teme și unde argumentele primează în fața puterii și a statului. Acest spațiu este creat chiar de interacțiunile dintre indivizii dispuși să accepte că ideile argumentate au putere mai mare decât autoritatea tradiției.¹⁰

Generarea (sau regenerarea) unui spațiu public este un element important în consolidarea democrației după comunism. Spațiul public trebuie să devină un mediu propice justificării și responsabilității politice, dar și al inițiativei politice și mobilizării sprijinului politic. El devine astfel o resursă politică, facilitând atât formarea autonomă a opiniei publice, cât și abilitatea cetățenilor de a influența deciziile politice.¹¹

Lipsa unei interacțiuni care inhibă dezvoltarea spațiului cultural a fost deja semnalată de Horia-Roman Patapievi. ¹² Deși concluziile sale referitoare la incapacitatea intelectualilor de a dialoga, de a continua idei și proiecte sunt relevante pentru spațiul public, Patapievi nu extinde analiza fenomenului la spațiul public generat de interacțiunea discursivă derivată din conflictul interpretărilor comunismului în postcomunism.

Altfel spus, dominația covârșitoare a neoliberalismului, condamnarea comunismului ca marxism și stigmatizarea ideilor de stânga (politice, culturale sau sindicale)¹³ a inhibat un răspuns intelectual și ideologic (în sens de viziune asupra lumii) adresat ideologiei dominante în postcomunism. Lipsa unui astfel de răspuns a consolidat statutul neoliberalismului în regiune drept *the only game in town*, justificat și de prăbușirea răsunătoare a regimurilor comuniste în Europa de Est.¹⁴ Abia mai târziu, după consolidarea capitalismului, discuții referitoare la probleme de echitate și inegalitate și-au făcut apariția în fostele țări comuniste,¹⁵ dar mai puțin pregnant în România.¹⁶ Chiar și conversia intelectualilor ultra-liberali din primii ani ai tranziției, inclusiv Horia-Roman Patapievici, la un conservatorism cu accente naționale și religioase opus tendințelor consumeriste și internaționaliste, dar fără critica deschisă a sistemului economic capitalist, a trecut relativ neobservată. Această conversie este mult mai bine analizată în Ungaria, de exemplu, unde transformarea a inclus și reorganizarea spațiului politic partizan.¹⁷

De unde vine tendința intelectualilor anticomuniști de a susține și legitima politicienii și politicile de dreapta, cum arată critica lor la adresa comunismului ca regim politic dar mai ales ca ideologie și care sunt consecințele dominației necontestate a discursului neoliberal în România, acestea sunt câteva întrebări importante pentru înțelegerea formării

câmpului intelectual și a spațiului public în România.

Calea intelectualilor anticomuniști spre putere

Situația actuală a intelectualilor antimarxiști nu poate fi înțeleasă separat de evoluția lor post-comunistă. Ca opoziție la puterea post-comunistă formată, de fapt, din foști comuniști, intelectualii anticomuniști au jucat rolul de opoziție politică, legitimându-i cu poziția lor de status cultural pe liderii politici ai opoziției. Ei continuau, în perioada de tranziție, o revoluție neterminată sau o cvasi-revoluție. Scopul lor era transformarea politică, economică și socială mai rapidă și mai adâncă decât erau dispuși cei care dețineau puterea la acel moment. Deși în competiție politică și electorală cu foștii comuniști, terenul lor predilect era mai curând moral și ideologic. Abordarea lor moralizatoare se putea compara cu opera unor taumaturgi morali, chemați să purifice ritualic și să grăbească însănătoșirea unei societăți moralmente bolnave, încă chinată de sechelele regimului comunist. Făcând un „apel către lichele”, intelectualii anticomuniști cereau măsuri reparatorii și moralmente profilactice, precum restituirea tuturor proprietăților deținute anterior instaurării comunismului și lustrarea. Simbolic, condamnarea publică, oficială, a regimului comunist, era și ea o măsură reparatorie. Deși neurmată de politici concrete de sancționare a

celor vinovați de crime (care și-au păstrat pensiile și decorațiile, posturile de conducere din administrație și servicii secrete, contractele avantajoase cu firmele de stat conduse de oameni de partid), condamnarea regimului comunist în ședință solemnă a parlamentului de către Președintele Traian Băsescu a însemnat o ruptură față de poziția anterioară a conducerii statului român. Ea a fost însă și cel mai puternic anestezic administrat intelectualilor anticomuniști, constrânși de această acțiune ideologică să-și modereze sau chiar să-și inhibe orice critică rezonabilă.

În ciuda frustrărilor generate de schimbările mai lente de la începutul anilor tranziției democratice, aceste măsuri au fost parțial puse în practică după cucerirea puterii politice. Acest lucru se asociază cu victoria ideologică și cu accesul intelectualilor anticomuniști la sfera puterii politice. Ar fi fost de neconceput ca intelectualii anticomuniști să nu fie asociați la putere. Stoparea ascensiunii lor spre putere, deja începută în anii consolidării regimului comunist, ca o clasă cu competențe necesare gestiunii unei societăți industriale tot mai complexe, a constituit motivul opoziției lor deschise față de regimul comunist în toate țările central europene, mai puțin în România. Recuperarea statusului de opoziție anticomunistă, cu prețul întăririi desincronizării istorice, a survenit mult mai târziu, când deja regimul comunist se prăbușise sub protestul maselor ce înfăptuiau revoluția anticomunistă din decembrie 1989. Victoria

politică a intelectualilor anticomuniști a fost dublată și de supremația ideologică transpusă în funcționarea neîngrădită a neoliberalismului victorios. Această supremație a neoliberalismului, fondat pe victoria ideologică în confruntarea dintre sistemele de idei și regimuri politice, a generat nu doar funcționarea pieței de mărfuri și servicii, dar și pe cea de idei. Dominația necontestată a ideilor de dreapta, fără distincție, este factorul constitutiv al spațiului public actual, cu consecințe ce urmează să fie schematic trecute în revistă în acest articol. Înainte de această discuție, să vedem cum arată argumentele intelectualilor anticomuniști și antimarxiști împotriva ideilor de stânga, așa cum se exprimau aceste idei de stânga oficial înainte de 1989 și cum sunt ele întâmplător și nesistematic exprimate în postcomunism.

Anticomunism și antimarxism: o analiză critică de discurs

Analiza de față este o analiză critică de discurs (Critical Discourse Analysis – CDA). Ea nu este una de conținut, așa cum s-ar putea crede la prima vedere, ci una care urmărește structurarea argumentelor pentru justificarea autorității discursive. Ca și în spațiul public, elementele de putere nu sunt distribuite uniform, astfel că o analiză de conținut este irelevantă pentru reliefarea argumentelor și tehnicilor discursive utilizate, din moment ce CDA nu utilizează eșantioane reprezentative statistic.

CDA a devenit o metodă favorită de analiză a discursului, considerat ca element al procesului social legat dialectic de alte elemente. Astfel, spune Fairclough, relațiile sociale, puterea, instituțiile, credințele și valorile culturale sunt în parte discursive (sau semiotice, cum spune autorul), în sensul că sunt relațional dependente de alte elemente sociale, pe care discursul le exprimă. De aceea CDA este întotdeauna o încercare de analiză trans-disciplinară și critică, în sensul în care ea încearcă să scoată la lumină „nedreptățile” curente (în sens larg – încheitatea, nedreptatea, lipsa de libertate etc.), cercetând originile, cauzele și motivele persistenței lor în societate. Cum subliniază Fairclough, CDA explorează relația dialectică dintre discurs și alte elemente sociale pentru a scoate în evidență locul și rolul discursului în perpetuarea și schimbarea relațiilor inegale de putere (dominație, marginalizare, excludere etc.), dar și în procesul ideologic mai larg. CDA este de preferat atunci când analizăm strategiile discursive, mai ales din moment ce putem înțelege discursul drept modalitate de contestare sau justificare a pretențiilor de validitate, precum adevărul și dreptatea normativă.

Analiza de față folosește ca elemente de discurs articolele publicate în perioada 2007-2009 în revista *Idei în Dialog*. Inițiată în 2005 de Horia-Roman Patapievici ca o platformă de dezbateră, revista a devenit rapid un stindard al dreptei intelectuale românești și suportul expresiei convingerilor (neo)liberale și conservatoare

cele mai consecvente. Perioada aleasă este suficient de largă pentru a nu limita analiza de discurs la eventuale articole accidentale alese ca reprezentative. Concluziile analizei deschid noi perspective asupra structurării spațiului public în general, dar și asupra funcționării democrației în special. Dacă o analiză paralelă a parcursului democratic al României ar putea demonstra atingerea obiectivelor de democratizare, precum și un incipient fenomen de consolidare democratică, concluziile studiului asupra structurii și funcționării spațiului public ridică serioase semne de întrebare. La fel ca la începutul procesului de democratizare, elitele și cetățenii sunt actorii prinși în constrângerile transformărilor sociale, pe care le pot însă parțial influența. Regresul democratic actual din unele state central și est-europene se bazează întocmai pe această combinație de constrângeri relaxate odată cu apartenența acestor țări la NATO și UE, care încurajează acțiunea de putere a elitelor dezinhibate, dar și pe mobilizarea susținerii populare. Lipsa unei contraponderi intelectuale, ca parte a societății civile, la derivatele antidemocratice ale dreptei, atunci când ele se fac simțite, este o amenințare serioasă la adresa democrației din România. Mai mult, capacitatea uluitoare de mobilizare a cetățenilor prin noile mijloace de comunicare, în contrast cu nivelul de discernământ în probleme publice complexe și sensibile, nu face decât să cultive iraționalismul, sentimentul puterii celor numeroși și vocali, intoleranța

manifestată față de orice opinie contrară. În această combinație de comportamente antidemocratice ale eliteilor, susținute de presiunea enormă a mobilizării publice iraționale, emoționale și uneori violente a cetățenilor conectați unui flux informațional constant ridicat și deci imposibil de filtrat rațional, aici se poate vedea importanța unui spațiu public neutru, pașnic și egalitar, generat de interacțiunea constantă a actorilor dispuși să lase să primeze argumentele, nu diferite forme de putere, status sau autoritate. Vom reveni asupra transformărilor antidemocratice și asupra funcționării spațiului public după analiza structurării argumentelor intelectualilor publici de dreapta.

Dreapta și stânga: opoziție și identitate

Cum era de așteptat, identificarea dreptei post-comuniste nu se putea face decât prin mecanisme ce țin de structurarea alterității. Tradițiile pre-comuniste erau prea firave și prea îndepărtate pentru ca memoria socială și culturală să permită reconnectionea democratică și ideologică la o realitate anterioară comunismului. Astfel, fenomene distincte precum democratizarea și cristalizarea identității ideologice, cultivarea memoriei rezistenței antitotalitare, redescoperirea valorilor de dreapta prin publicarea masivă a autorilor relevanți, critica stângii intelectuale de către intelectualii occidentali de dreapta,

toate s-au combinat pentru a poziționa dreapta intelectuală românească ca democratică, antitotalitară, (neo)liberală, elitistă și pe deplin frecventabilă. Prin comparație, chiar și seminarul (sau poate mai ales seminarul) ținut de un intelectual de stânga precum Alain Badiou la Ecole Normale Supérieure este unul nefrecventabil, cu note de seminar pe care le citești doar „ținându-te de nas”, un seminar urmărit de un public pestriț, de studenți tineri și bătrâni, bărbați nerași, prost îmbrăcați sau foarte eleganți, precum și de „femei delăsate în căutare de senzații tari”. Cu toții sunt fascinați de o iluzie, anume de posibilitatea unei societăți comuniste.

Dar dacă discursul intelectualilor de stânga occidentali poate fi privit mai detășat, ca pe un joc oarecum ridicol, acțiunea și discursul stângii sunt mult mai problematice în România post-comunistă. Pentru că aici persistă dilema dacă vocile de stânga pot participa la un efort de reclădire democratic, dacă este posibilă cultivarea unei stângi democratice ca ferment al democrației constituționale. Asta pentru că stânga, cea mai veche dar mai ales cea mai nouă, este un proiect de natură resentimentară îndreptat împotriva liberalismului, un proiect resentimentar „îndatorat unui tiermondism agresiv ce își întemeiază retorica violenței pe cultivarea frustrărilor unor spații periferice, geografic și cultural”. Acest resentiment este cel care-i alimentează pe un Dario Fo, Susan Sontag sau Noam Chomsky, în opoziție cu

„bărbații albi și morți” pe care se ridică „un eșafodaj al pluralismului și libertății”. Civilizația devine astfel unica barieră în fața barbariei.

Acesta este, până la urmă, meritul alianței dintre liberalism și conservatorism, de a fi „ieșit victorios în lupta cu socialismele și totalitarismele secolului trecut”, de a fi reacționat la valul socialist ce dorea restrângerea libertății individuale în numele justiției sociale și egalității. Acum apar noi provocări, dar și o incertitudine cu privire la capacitatea dreptei occidentale de a relansa marele experiment istoric liberal-democratic-capitalist, de „a ghida corabia civilizației occidentale”.

Stânga politică și intelectuală: intensificarea definiției

Definirea anterioară a dreptei în contrast cu stânga este una în trepte. Dar trecerea este foarte abruptă, de cele mai multe ori. Construcția discursivă trece foarte repede de la identificare, de la prezentarea subiectului în contrast, la intensificarea definiției. Foarte repede, identificarea dintre liberalism și civilizația occidentală apare natural în logica discursului. La fel apare și identitatea fără greș a liberalismului și a democrației, dar și a capitalismului, formând un triumf fundamental al civilizației europene occidentale. Barbaria nu este decât apanajul stângii, camuflată abil în spatele unor frustrări anticapitaliste și antioccidentale. Stânga nu este decât o

„catastrofă mortuară”, iar în România de după 1989, stânga politică și intelectuală este legitimă doar prin „înșelăciune plenară”, prin „impostură sistematică”, iar „noua stângă se exercită într-o zonă de competență distructivă care cancerizează de 20 de ani țesutul social românesc”. Altfel spus, opera stângii „riscă să dizolve, într-un viitor mult mai apropiat decât se crede, șansele de supraviețuire a României în condiții de libertate”. Această stângă, „redescoperită tonic de intelectuali tineri e cel mai important motor al subdezvoltării românești”. Dar argumentul final este cel al crimelor stângii, de unde și întrebarea legitimă în ochii intelectualilor publici, anume „cum mai poate fi cineva de stânga, în România, după catastrofa mortuară a stângii în România?”

Argumentul crimelor inerente stângii este cel care închide orice posibilitate de răspuns. Iar acest argument revine mai frecvent decât s-ar putea crede în condițiile post-comunismului și a schimbărilor generaționale. Generalizarea și permanența vinovăției ar fi greu de acceptat dacă ea ar fi adresată tuturor germanilor, drept criminali sadici, sau tuturor francezilor din zona de ocupație, drept colaboraționiști meschini. La fel de greu de acceptat ar fi asimilarea dreptei politice cu nazismul și fascismul. Stânga poate fi însă fără discuții asimilată atât crimei în masă, cât și crimei individuale. Prin natura sa criminală, stânga este programată să distrugă suflete, conștiințe, vieți.

Critica unui astfel de discurs nu poate viza negarea crimelor trecutului, cu toată analiza complicată a circumstanțelor și motivațiilor, ci doar indica mecanismul prin care generalizarea vinovăției este orientat către inhibarea și în final anularea oricărei posibilități de schimb de idei. Când stânga este inerent criminală și toți cei etichetați de stânga sunt complici (cel puțin în limitele legitimării valorilor de stânga, dacă ele chiar există cu adevărat și nu sunt doar justificări ale crimelor trecute și viitoare), dialogul necesar generării spațiului public este problematic. Asta pentru că retorica împotriva stângii criminale desfășoară un impresionant arsenal de idei, insinuări și acuze. Chiar de la origini, marxism-leninismul a fost responsabil de tragedii. Comunismul, „o doctrină materialistă ca cea marxist-leninistă a făcut mai mult rău oamenilor” decât idealismul, întemeiată pe irealitate și pe utopie, un adevărat „cortegiu falimentar de soluții istorice”. Mai târziu, prin antifascismul pe care l-a îmbrățișat, stânga a „girat regimuri marxiste care au ucis oameni nevinovați”, devenind principala „portavoce a radicalismului revoluționar și a terorismului împotriva ordinii democratice și a libertăților civice”. Inerent, stânga și-a demonstrat și își demonstrează limitele, anume „intervenția brutală, dezumanizantă în viața individului pentru a realiza idealuri egalitariste”, „ambția de a construi o societate nouă bazată pe crimă”. Așa se explică eliminarea de către mișcarea comunistă a unui

enorm număr de oameni, „pe aceia care erau obstacole (obiective sau subiective) pentru transformarea radicală a societății”. Cu o astfel de vină permanent imputată, stânga nu este doar ilegală, dar și obraznic-agresivă. Tinerii stângiști dau dovadă de o „cultură instabilă și eterogenă”, de „incapacitate de efort.” În comparație, „un antreprenor serios muncește mai mult decât toți intelectualii de stânga (care oricum vorbesc întotdeauna mai mult decât muncesc)”. Toate trădează, în cele din urmă, „o formidabilă ușurință a discursului omagial așezat la picioarele egoismului”. În ciuda precarității intelectuale specifice stângii, „departamentele de filozofie ale lumii se îmbată cu aromele neomarxismului”.

Chiar existența publică a stângii intelectuale este problematică. Așa cum se exprimă fără echivoc în paginile revistei, „prezența supărătoare a unor eufemisme prin care sunt exonerati toți cei vinovați direct și indirect de crimele în masa”, pentru o societate care a suferit experimentul comunist, este „greu de acceptat”. Marxismul, în deghizament postmodern, această modă marxistă „într-o țară care numără peste un milion de victime ale acestei ideologii (...) dacă am fi fost demni, ar fi trebuit să doar dezgust moral: însă la noi, în logica imitării, nu declanșează decât servilism intelectual”. Deși așa-zii marxiști „antitotalitari” admit că Marx a greșit, că marxismul este de fapt totalitarism, ei „te împing într-un labirint de aporii, de confuzii ideologice și semantice, de divagații

diversioniste”, insistând ca Marx să fie recuperat cu orice preț. Asta deși este „aproape banal să constați că germenii totalitari nu pot fi extirpați din corpul marxismului decât cu prețul dezafectării lui, că utopia comunistă e prinsă într-o dublă capcană, luptându-se nu numai cu aberația ei imanentă, ci și cu comandamentele vizibil maligne ale „Manifestului Comunist”, adevărate capete de pod ale levitanului totalitar”.

A spune că stânga, oricum ar fi ea definită azi, nu este echivalentă cu un program ce vizează inevitabil genocidul, este inacceptabil. Deși nu sunt definiți „cei vinovați direct și indirect de crimele în masa”, o eufemizare a comunismului românesc „nu este decât un efect tragi-comic al unei miopii intelectuale incredibile și, mai grav, al unei inculturi crase”, justificat de faptul că „stânga românească de azi suferă de o sărăcie conceptuală stupefiantă”. Comunismul românesc, așa cum stipulează Raportul privind dictatura comunistă elaborat de Comisia prezidențială de analiză a dictaturii comuniste din România condusă de Vladimir Tismăneanu și cum a fost oficial condamnat de către președintele Traian Băsescu, s-a făcut vinovat de crime imprescriptibile împotriva umanității, crime ce pot fi încadrate chiar în „registru fenomenului genocidar”. Pe scurt, comunismul românesc a fost o lungă listă de realități, PCR, Securitatea, colectivizarea, subdezvoltarea, universul concentraționar, teroarea, un regim criminal și ilegal „în întreaga sa existență istorică”.

Capitalismul învingător: argumentul puterii

Trecerea abruptă de la (auto)definirea virtuților dreptei în contrast cu viciile stângii politice și intelectuale la intensificarea opoziției prin asimilarea stângii cu crima colectivă și individuală culminează cu un argument oarecum surprinzător, anume cu victoria ideologică a capitalismului liberal. Acest argument este surprinzător după intensificarea definiției stângii, ca fiind o catastrofă mortuară, un genocid. Asta pentru că argumentul victoriei dreptei liberale este un argument ce ține mai mult de putere, decât de evidență. Altfel spus, răul stângii nu a fost suficient prăbușirii sale, ceea ce a contat a fost competiția ideologică pierdută de către stânga, peste tot unde idealurile sale au fost aplicate în societate și economie. Volumele lui Vladimir Tismăneanu despre comunism, pe care le recenzează autorul, au eliminat distincția dintre un comunism bun și unul rău, dar au demonstrat și că „nu a existat nici un regim comunist care prin natura sa să fie superior unuia capitalist”. De fapt, „în termeni economici, el nici măcar nu a produs o „plusvaloare” egală cu a capitalismului”. De aici și eșecul său politic, reprezentat de anul 1989. Cu toate acestea, „marota fiabilității marxismului iese mereu mereu la suprafață ca un cadavru insubmersibil”. Această fixație pentru Marx persistă, ea „este practic imuabilă (...), atât de absurdă și suspectă” azi, când „marxismul și-a pierdut forța de

eficiență, s-a reîntors la stadiul de dren al umorilor anticapitaliste, de crez periferic și larvar, ci cărui colportori și-au pierdut până și facultatea de a-l privi ca pe un proiect posibil”.

Acest argument de putere ridică bariere și mai mari în constituirea unui spațiu public generat de interacțiunea discursivă bazată pe forța logică a argumentelor. În logica puterii, stânga politică și stânga intelectuală sunt un permanent pericol. În ciuda victoriei ideologice categorice din 1989, stânga se regrupează și se camuflează. Ea subminează din interior democrația liberală clasică, adică „libera inițiativă economică și egalitatea riguroasă în fața legii”. Stânga atacă acum suveranitatea democratică prin descoperirea „comunităților” (anume „a artiștilor, a săracilor, a homosexualilor, a partizanilor eutanasierei, a imigranților, a tinerilor, a femeilor peste sau sub 40 de ani, a ecologiștilor, a pacifiștilor, a motocicliștilor”). În paralel, noua religie a „încălzismului” (sic!) global „atacă pe un front practic nelimitat pilonul economic al democrației”. Vechile sloganuri ale stângii „au revenit fără concept și fără realism, cu ghidușii, obrăznicii simpatice și cu o bună priză la detestabilele mecanisme de piață”.

Enunțat mai direct, argumentul puterii vine să consolideze legitimitatea epistemologică și morală a intelectualilor publici, intelectuali de dreapta, cu precădere „acel grup care s-a polarizat în jurul GDS-ului, a simpatizat cu acesta sau a intrat în contact direct cu acest Grup”, conform definiției autorului. Intelectualii

de dreapta „au asumat ferm un anumit model de modernizare a României post-comuniste, cel de dreapta, văzut tocmai ca un proiect în care legitimitatea epistemică să fie măcar egală, dacă nu mai mare decât cea populară”, adică de stânga. Alianța cu deținătorii de dreapta ai puterii nici măcar nu trebuie mascată. Astfel, „intelectualii recunoscuți au posibilitatea de a răsfrânge o parte din legitimitatea lor epistemologică și asupra legitimității politice a celor pe care îi asumă și într-un fel îi protejează. Adică impunerea unui fel de respect maselor, care să știe că *Quod licet Jovi, non licet bovi*”. Exemplul oferit de autor este tocmai condamnarea comunismului. Așa cum se știe, „intelectualii au cerut din 1990 condamnarea oficială a comunismului ca regim criminal (...) dar când abia în decembrie 2006 Președintele țării a condamnat comunismul (...) intelectualii au devenit asociați mental ca partizani ai domnului Băsescu (...) Și chiar dacă îl susțin pe președintele Băsescu – și, oricum, nu o fac toți! – nu e nimic mai natural decât să îți susții omul politic care îți face servicii”.

Dreapta politică și intelectuală: o cultură dominantă

Argumentul puterii reduce nu doar forța argumentelor teoretice ale dreptei, dar descurajează și dialogul generator al spațiului public. Condamnarea comunismului, dar și politici radicale de dreapta, vizibile în

desfășurarea crizei economice din perioada 2009-2011, nu sunt generate de confruntarea ideilor într-un spațiu neutru, care refuză ca statusul, autoritatea, puterea, să devină decisive. Ele sunt chiar manifestarea dominației dreptei intelectuale, care ajunge în finalul tranziției politice și economice să-și impună punctul (partizan) de vedere. Desigur, opțiunile politice ale intelectualilor de dreapta sunt legitime. Asta nu înseamnă însă că ele mai pot fi validate de o pretinsă legitimitate epistemologică. Spus altfel, opțiunile partizane de dreapta au părut mult timp legitime și pe deplin naturale, și ele mai apar încă multora astfel, doar pentru că ele sunt generate de o cultură publică dominantă de dreapta. Susținerea băncilor private din bani publici în 2010, bani proveniți din împrumuturi publice externe, concomitent cu reducerea unor cheltuieli curente (salarii și pensii) și a unor cheltuieli sociale (ajutoare de creștere a copiilor, ajutoare pentru însoțirea persoanelor cu handicap etc.), nu a întâmpinat nici o rezistență semnificativă. Măsura părea oarecum naturală. La fel, în cultura neoliberală dominantă, pare natural ca aceleași bănci comerciale private să-și păstreze intacte profiturile în timp de prosperitate, să le sporească, să nu le împartă nici măcar cu bugetul public care le-a alimentat în 2010. Orice discuție cu privire la impozitarea (suplimentară) a băncilor este primită cu reticență și uneori cu încruntare, ca un atac la existența fundamentală a proprietății private.

Acceptarea mentală a postulatelor economice ale dreptei politice este opera îndelungată a dreptei intelectuale. Impunerea lor practică este întărită de mecanismele de putere clasice, câștigarea alegerilor, formarea guvernului, dar și cooptarea unor membri ai elitei intelectuale de dreapta. Astfel, victoria dreptei politice devine și victoria dreptei intelectuale, în teorie și în practică. În exprimarea directă a autorului, intelectualii de dreapta își impun agenda „constituindu-se ca un grup de interese propriu opus celorlalte grupuri de interese, adică transformându-se fulgurant de câte ori e nevoie într-un actor politic. Și astfel, printr-o dialectică tot mai transparentă, intelectualii reușesc să introducă democrația în România, pentru că asta și-au propus încă din 1990”. Desigur, autorul identifică aici (cum se întâmplă în general în retorica de dreapta) democrația și liberalismul, ca formând un aliaj de neseplat. Introducerea democrației devine eufemismul pentru orice acțiuni politice și politici publice (neo)liberale sau conservatoare.

Mecanismul succesului electoral al acestui grup intelectual de dreapta nu poate fi însă disjunct de dominația publică a ideilor de dreapta. Prin aceeași dominație, existența pieței libere și omnipotente se transformă într-un dat al normalității, uneori chiar într-o salvare. În postcomunism, spre consternarea stângii, „tocmai proletariatul abia așteaptă să își vândă forța de muncă (...) fie că se vinde capitalului capitalului local

(sau localizat), fie că se vinde capitalului global (în cadrul noii transumanțe tardo-capitaliste), forța de muncă autohtonă privește către capital ca spre o salvare, iar nu către un blestem”. După criza profundă a sistemului postcomunist, „statutul de salariat (proletar) a ajuns să fie de fapt invidiat.” În Europa de Est, pentru muncitor, „capitalistul este tocmai mijlocul de subzistență”, „capitalul este aici în primul rând mobilizator, trezitor al unui depozit demografic lipsit de alternative subzistanțiale”.

Normalitatea sistemului capitalist și legitimitatea sa deplină ca „the only game in town”, dar și a politicilor publice neoliberale din perioada 2010-2011 nu ar fi fost posibile fără dominația publică a dreptei intelectuale. Ea nu doar că a girat măsurile politice, trecând cu vederea derapajele unui partid de guvernare și ale unui președinte în căutare de mecanisme de consolidare a puterii, dreapta intelectuală a pregătit terenul acestor politici. Din punct de vedere intelectual, „traducerile fac o cultură cu condiția ca, așa cum sugerează Vladimir Tismăneanu, inserția lor în mediul local să fie una organică și fecundă”. În cazul nostru, chiar traducerile sunt cele care au generat mediul local. O analiză de conținut a titlurilor și autorilor traduși după 1989, în care să se țină cont de vizibilitatea publicației și de puterea de piață a editurii, ar putea întări argumentul. Observația sumară, limitată la editura Humanitas, este cea a recuperării decalajului editorial față de publicistica occidentală prin

supralicitarea liberalismului și a capitalismului în alianță cu democrația, consolidând idealurile democrației liberale, ale pieței neîngrădite, ale libertarianismului. Opțiunea fermă a editurii este dată de publicarea lui Hayek și a lui Nozick, nu a lui Keynes sau Rawls. Destinul traducerii celei mai importante contribuții a lui Rawls la discuția despre dreptate și echitate este relevant. O teorie a dreptății nu și-a găsit loc pe piața de idei românească decât prin efortul unei edituri universitare, la 15 ani distanță de traducerea lui Nozick, dar fără vizibilitatea traducerii celui din urmă. Analiza de conținut poate continua și în cazul periodicelor culturale și al recenziilor cărților publicate în aceste periodice. Ele ar putea întări argumentul dominației ideilor de dreapta și ar descrie câteva dintre mecanismele prin care (neo)liberalismul și conservatorismul au devenit „the only game in town”, iar valorile pe care le împărtășesc s-au impus drept stimabile, evidente, normale.

Dominația ideilor de dreapta și restructurarea spațiului public: o concluzie

Opțiunile politice ale intelectualilor de dreapta, precum și opțiunile editoriale ale editurilor, sunt desigur legitime. Scopul articolului este însă de a evidenția dominația publică a ideilor de dreapta, de a stabili barierele pe care ideile de stânga le au de depășit în confruntarea cu cele de

dreapta în condițiile configurării raporturilor de putere și, în final, de a discuta despre riscurile pe care această dominație le aduce restructurării spațiului public în postcomunism. Virulența atacurilor la orice expresie a unor idei de stânga, intensificarea definiției stângii drept proiect intelectual derizoriu și politic criminal, dar și argumentul de putere utilizat în stabilirea unei hegemonii a ideilor de dreapta, toate conduc la concluzia dificultăților serioase pe care le are de depășit restructurarea spațiului public după comunism.

Eliberat de constrângerile ideologice specifice sistemului totalitar anterior, spațiul public românesc nu și-a reluat încă rolul de piață, de spațiu de întâlnire a celor egali, dar diferiți. Această imagine favorizează perspectiva spațiului public ca fiind dat, precum spațiul fizic, deci disponibil ocupării sale în funcție de rezultatul confruntărilor ideologice. Din perspectiva interacțiunii generatoare, spațiul public nu există decât prin proximitate și înfruntare, asemenea unui câmp de sarcină electromagnetic. Interacțiunea însăși este cea care generează spațiul public, ca produs al interacțiunii și nu ca dimensiune anterior disponibilă. Iar hegemonia și virulența ideilor de dreapta, enunțate de intelectualii de

dreapta în căutarea dominației politice ca grup de putere, ar putea fi și ele responsabile de dificultățile generării unui spațiu public autentic. Horia-Roman Patapieviici are intuiția acestor dificultăți. Existența unor standarde de obiectivitate, existența unui cod prealabil al schimbului intelectual, formularea adecvată a discursurilor în vederea schimburilor de idei drept condiție de a îndeplini criteriile interacțiunii concurențiale, toate sunt subsumate logicii spațiului public. Lipsa lor, constată autorul, „invalidază constant un schimb normal al ideilor”. Fără o piață obiectivă a schimbului intelectual, adică un spațiu public capabil să adăpostească adevărul și libertatea persoanei, subliniază Patapieviici, nu există nici realitate obiectivă. Fără o astfel de realitate nu există nici binele comun. În ciuda intenției inițiale ca revista *Idei în dialog* să devină o platformă capabilă să stimuleze schimbul intelectual, ea pare mai degrabă destinată afirmării dominației intelectuale și politice a dreptei liberale și conservatoare. De aici derivă obstacolele în calea depășirii autarhiei și intoleranței ideologice, dar și speranța conștientizării posibilității existenței unui spațiu public neutru, care să ne țină pe toți împreună, egali dar diferiți.

Note

¹ Adam Przeworski, *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin*

America, Cambridge University Press, Cambridge, 1991; Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of*

- Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- ² Taras Kuzio, "Transition in post-communist states: triple or quadruple", în *Politics*, vol. 21, nr. 3, 2001, pp. 168-177.
- ³ Ralf Dahrendorf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa*, Editura Humanitas, București, 1993.
- ⁴ Cosmina Tănăsioiu, "Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000", în *East European Politics and Societies*, vol. 22, nr. 1, 2008, pp. 80-113.
- ⁵ Vladimir Tismăneanu, *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, Free Press, New York, 1994; Liliana Mihuț, „The emergence of political pluralism in Romania”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 411-422.
- ⁶ Gabriel Liiceanu, *Apel către lichele*, Humanitas, București, 1992.
- ⁷ Lavinia Stan, Lucian Turcescu, „The Devil’s Confessors: Priests, Communists, Spies, and Informers”, în *East European Politics and Societies*, vol. 19, nr. 4, pp. 655-685; Lavinia Stan, „Witch-hunt or Moral Rebirth?: Romanian Parliamentary Debates on Lustration”, în *East European Politics and Societies*, vol. 26, nr. 2, 2011, pp. 274-295; *Idem*, *Transitional Justice in Post-Communist Romania: The Politics of Memory*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- ⁸ Dragoș Dragoman, „Democratizare și constrângere externă: regresul României după aderarea la Uniunea Europeană”, în *Instituții și comportament politic în noile democrații europene*, Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj, 2013, pp. 103-124; *Idem*, „Could speaking for the people often mean lying to the people? Populism and the problem of truth”, în *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.
- ⁹ Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Comunicare.ro, București, 2005.
- ¹⁰ Paul Johnson, „Habermas’s Search for the Public Sphere”, în *European Journal of Social Theory*, vol. 4, nr. 2, 2001, pp. 215-236.
- ¹¹ Erik O. Eriksen, „An Emerging European Public Sphere”, *European Journal of Social Theory*, vol. 8, nr. 3, 2005, pp. 341-363.
- ¹² Horia-Roman Patapievic, *Despre idei & blocaje*, Editura Humanitas, București, 2007.
- ¹³ Isabela Iețcu, „Argumentation, dialogue and conflicting moral economies in post-1989 Romania: an argument against the trade-union movement”, în *Discourse & Society*, vol. 17, nr. 5, 2006, pp. 627-650; Isabela Preoteasa, „Intellectuals and the public sphere in post-communist Romania: a discourse analytical perspective”, în *Discourse & Society*, vol.13, nr. 2, 2002, pp. 269-292.
- ¹⁴ Frane Adam, Primož Kristan, Matevž Tomšič, „Varieties of capitalism in Eastern Europe (with special emphasis on Estonia and Slovenia)”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 42, nr. 1, 2009, pp. 65-81; Jacek Kochanowicz, „Private Suffering, Public Benefit: Market Rhetoric in Poland, 1989-1993”, în *East European Politics and Societies*,

- vol. 28, nr. 1, 2014, pp. 103-118; George Schöpflin, „Obstacles to Liberalism in Post-communist Politics”, în *East European Politics and Societies*, vol. 5, nr. 1, 1990, pp. 198-194.
- ¹⁵ Brian Fabo, „Rediscovering Inequalities and Class Analysis in Post-1989 Slovakia”, în *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 588-597; Venelin I. Ganev, „The ”Triumph of Neoliberalism” Reconsidered: Critical Remarks on Ideas-Centered Analyses of Political and Economic Change in Post-Communism”, în *East European Politics and Societies*, vol. 19, nr. 3, 2005, pp. 343-378; Marko Grdešić, „Class Discourse in Croatia: Where Did it Go? Is it Coming Back?”, *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 663-671.
- ¹⁶ Cornel Ban, „Beyond Anti-communism: The Fragility of Class Analysis in Romania”, în *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 640-650.
- ¹⁷ Csilla Kiss, „From Liberalism to Conservatism: The Federation of Young Democrats in Post-Communist Hungary”, în *East European Politics and Societies*, vol. 16, nr. 3, 2002, pp. 739-763.
- ¹⁸ Grigore Pop-Eleches, „A Party for All Seasons: Electoral Adaptation of Romanian Communist Successor Parties”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 41, nr. 4, 2008, pp. 465-479.
- ¹⁹ Steven D. Roper, „The Romanian Revolution from a Theoretical Perspective”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 2008, pp. 401-410.
- ²⁰ *Idem*, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, New York, 2000.
- ²¹ Gabriel Liiceanu, *Apel către lichele*.
- ²² Dragoș Dragoman, ”Transitional Justice Romanian Style: Condemning the Communist Ideology, But Not the Communist Oppressors”, în *Transilvania*, nr. 7, 2014, pp. 28-35.
- ²³ Lavinia Stan, “The Vanishing Truth: Politics and Memory in Post-Communist Europe”, în *East-European Quarterly*, vol. 40, nr. 4, 2006, pp. 383-408; Monica Ciobanu, “Criminalising the Past and Reconstructing Collective Memory: The Romanian Truth Commission”, în *Europe-Asia Studies*, vol. 61, nr. 2, 2009, pp. 313-336.
- ²⁴ Milovan Djilas, *The New Class: An Analysis of the Communist System*, Praeger, New York, 1957.
- ²⁵ György Konrád, Iván Szelényi, *The Intellectuals on the Road to Class Power*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1979.
- ²⁶ Janina Frentzel-Zagórska, Krzysztof Zagórski, “East European Intellectuals on the Road of Dissent: The Old Prophecy of a New Class Re-examined”, în *Politics & Society*, vol. 17, nr. 1, 1989, pp. 89-113.
- ²⁷ Norman Fairclough, „A dialectical-relation approach to critical discourse analysis in social research”, în *Methods in Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Michael Meyer (editori), Sage, London, 2008.
- ²⁸ Ruth Wodak, „Argumentation, Political”, în *The International Encyclopedia of Political Communication*, Gianpietro Mazzoleni (editor), John Wiley & Sons, New York, 2015.

- ²⁹ Bogdan Călinescu, „Un Robespierre al secolului XXI”, *Idei în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 2009, p. 31.
- ³⁰ Ioan Stanomir, „Despre libertate, idei și barbarie”, în *Idei în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 2009, pp. 44-45.
- ³¹ *Ibidem*, p. 45.
- ³² *Ibidem*, p. 44.
- ³³ Valeriu Stoica, Dragoș Paul Aligică, „Reinventarea dreptei”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, pp. 18-19.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 19.
- ³⁵ Traian Ungureanu, „Cum poate fi cineva de stânga în România? (dacă nu e Orwell)”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 12 (51), 2008, pp. 3-4.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 3.
- ³⁷ Adam Kirsch, „Bufonul criminal”, *Idei în dialog*, anul IV, nr. 12 (51), 2008, pp. 13-17.
- ³⁸ Andrei Cornea, „Teoria conspirației în istoria filosofiei antice”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, pp. 49-50.
- ³⁹ Florin Mitrea, „Dihotomiile modernității”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 47-48.
- ⁴⁰ Vlad Mureșan, „Stânga fără proletari”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 7 (34), 2007, pp. 14-15.
- ⁴¹ Stelian Lambriu, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 7 (46), 2008, pp. 49-50.
- ⁴² Costel Stavarache, „Harrison Bergeron: limitele egalitarismului”, *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, p. 20.
- ⁴³ Stelian Lambriu, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, p. 49.
- ⁴⁴ Vladimir Tismăneanu, „Sovietizare și satelizare în Europa de Est”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, p. 54.
- ⁴⁵ Vlad Mureșan, „Stânga fără proletari”, p. 15.
- ⁴⁶ Traian Ungureanu, „Cum poate fi cineva de stânga în România?”, p. 4.
- ⁴⁷ Mihail Neamțu, „Ortodoxia românească. Deficitul comunicării și inflația retorică”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, pp. 21-23.
- ⁴⁸ Stelian Lambriu, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, p. 49.
- ⁴⁹ Horia-Roman Patapievici, „Elegie pentru cultura generală”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 10 (37), 2007, p. 55.
- ⁵⁰ Codruț Alin Feher, „Marxism după marxism”, *Idei în dialog*, anul III, nr. 7 (34), 2007, pp. 11-13.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 11.
- ⁵² Stelian Lambriu, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, p. 49.
- ⁵³ Bogdan Cristian Iacob, „O clarificare necesară (III)”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 10 (37), 2007, pp. 33-35.
- ⁵⁴ Bogdan Cristian Iacob, „O clarificare necesară. Condamnarea regimului comunist din România între text și context”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 11-15.
- ⁵⁵ Este vorba despre Vladimir Tismăneanu, *Irepetabilul trecut*, București, Editura Curtea Veche, 2008 și *Arheologia Terorii*, București, Editura Curtea Veche, 2008.
- ⁵⁶ Stelian Lambriu, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, p. 50.
- ⁵⁷ Codruț Alin Feher, „Marxism după marxism”, p. 11.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 13.
- ⁵⁹ Traian Ungureanu, „Nașterea democrației (în prezența tragediei)”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, pp. 3-4.
- ⁶⁰ *Ibidem*, p. 3.
- ⁶¹ Vlad Mureșan, „Stânga fără proletari”, p. 14.
- ⁶² Grupul pentru Dialog Social (GDS) este un grup de activiști civici format

- din intelectuali publici, formatori de opinie, constituit în primii ani ai tranziției democratice, care au susținut preponderent partidele de opoziție de dreapta și candidații lor.
- ⁶³ Andrei Țăranu, „Prestatori de servicii democratice”, în *Ideii în dialog*, anul III, nr. 4 (31), 2007, p. 21.
- ⁶⁴ *Ibidem*, p. 21.
- ⁶⁵ *Ibidem*.
- ⁶⁶ *Ibidem*.
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ De remarcat că unii intelectuali de dreapta au alunecat de la susținerea fără echivoc a capitalismului neîngrădit și a proiectelor neolibérale la critica lumii moderne, așa cum este ea dată de modelul occidental actual, dar fără critica implicită a capitalismului și a efectelor sale asupra conștiinței individuale și colective.
- Acesta este un parcurs intelectual ce merită studiat în alt articol.
- ⁶⁹ Vlad Mureșan, *Stânga fără proletari*, p. 15.
- ⁷⁰ *Ibidem*.
- ⁷¹ *Ibidem*.
- ⁷² Vezi articolul anterior din această revistă, Dragoș Dragoman, „Schimbăm (doar) ca să câștigăm? Huliganismul politic și schimbarea regulilor electorale în România”, în *POLIS*, vol. II, nr. 4, 2014, pp. 87-105.
- ⁷³ Ioan Stanomir, „Despre libertate, idei și barbarie”, p. 44.
- ⁷⁴ Horia-Roman Patapievici, „Despre idei & blocaje. De ce nu avem o istorie a filozofiei românești”, în *Ideii în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 52-55.
- ⁷⁵ *Ibidem*, p. 55.

Bibliografie

- ADAM, Frane, Kristan, Primož, Tomšič, Matevž, „Varieties of capitalism in Eastern Europe (with special emphasis on Estonia and Slovenia)”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 42, nr. 1, 2009, pp. 65-81.
- BAN, Cornel, „Beyond Anticommunism: The Fragility of Class Analysis in Romania”, în *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 640-650.
- CĂLINESCU, Bogdan, „Un Robespierre al secolului XXI”, în *Ideii în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 2009, p. 31.
- CIOBANU, Monica, “Criminalising the Past and Reconstructing Collective Memory: The Romanian Truth Commission”, în *Europe-Asia Studies*, vol. 61, nr. 2, 2009, pp. 313-336.
- CORNEA, Andrei, „Teoria conspirației în istoria filosofiei antice”, în *Ideii în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, pp. 49-50.
- DAHRENDORF, Ralf, *Reflecții asupra Revoluției din Europa*, Editura Humanitas, București, 1993.
- DJILAS, Milovan, *The New Class: An Analysis of the Communist System*, Praeger, New York, 1957.
- DRAGOMAN, Dragoș, „Could speaking for the people often mean lying to the people? Populism and the problem of truth”, în *South-East European Journal of Political Science*, vol. 2, nr. 1-2, 2014, pp. 101-119.
- DRAGOMAN, Dragoș, „Democratizare și constrângere externă: regresul României după aderarea la Uniunea Europeană”, în *Instituții și comportament politic în noile*

- democrației europene, Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj, 2013, pp. 103-124.
- DRAGOMAN, Dragoș, „Schimbăm (doar) ca să câștigăm? Huliganismul politic și schimbarea regulilor electorale în România”, în *POLIS*, vol. II, nr. 4, 2014, pp. 87-105.
- DRAGOMAN, Dragoș, „Transitional Justice Romanian Style: Condemning the Communist Ideology, But Not the Communist Oppressors”, în *Transilvania*, nr. 7, 2014, pp. 28-35.
- ERIKSEN, Erik O., „An Emerging European Public Sphere”, în *European Journal of Social Theory*, vol. 8, nr. 3, 2005, pp. 341-363.
- FABO, Brian, „Rediscovering Inequalities and Class Analysis in Post-1989 Slovakia”, în *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 588-597.
- FAIRCLOUGH, Norman, „A dialectical-relation approach to critical discourse analysis in social research”, în *Methods in Critical Discourse Analysis*, Ruth Wodak & Michael Meyer (editori), Sage, London, 2008.
- FEHER, Codruț Alin, „Marxism după marxism”, în *Ideii în dialog*, anul III, nr. 7 (34), 2007, pp. 11-13.
- FRENTZEL-ZAGÓRSKA, Janina, Zagórski, Krzysztof, „East European Intellectuals on the Road of Dissent: The Old Prophecy of a New Class Re-examined”, în *Politics & Society*, vol. 17, nr. 1, 1989, pp. 89-113.
- GANEV, Venelin I., „The ”Triumph of Neoliberalism” Reconsidered: Critical Remarks on Ideas-Centered Analyses of Political and Economic Change in Post-Communism”, în *East European Politics and Societies*, vol. 19, nr. 3, 2005, pp. 343-378.
- GRDEŠIĆ, Marko, „Class Discourse in Croatia: Where Did it Go? Is it Coming Back?”, în *East European Politics and Societies*, vol. 29, nr. 3, 2015, pp. 663-671.
- HABERMAS, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Comunicare.ro, București, 2005.
- IACOB, Bogdan Cristian, „O clarificare necesară (III)”, în *Ideii în dialog*, anul III, nr. 10 (37), 2007, pp. 33-35.
- IACOB, Bogdan Cristian, „O clarificare necesară. Condamnarea regimului comunist din România între text și context”, în *Ideii în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 11-15.
- IEȚCU, Isabela, „Argumentation, dialogue and conflicting moral economies in post-1989 Romania: an argument against the trade-union movement”, în *Discourse & Society*, vol. 17, nr. 5, 2006, pp. 627-650.
- JOHNSON, Paul, „Habermas’s Search for the Public Sphere”, în *European Journal of Social Theory*, vol. 4, nr. 2, 2001, pp. 215-236.
- KIRSCH, Adam, „Bufonul criminal”, în *Ideii în dialog*, anul IV, nr. 12 (51), 2008, pp. 13-17.
- KISS, Csilla, „From Liberalism to Conservatism: The Federation of Young Democrats in Post-Communist Hungary”, în *East European Politics and Societies*, vol. 16, nr. 3, 2002, pp. 739-763.
- KOCHANOWICZ, Jacek, „Private Suffering, Public Benefit: Market Rhetoric in Poland, 1989-1993”, în *East European Politics and Societies*, vol. 28, nr. 1, 2014, pp. 103-118.
- KONRÁD, György, Szelényi, Iván, *The Intellectuals on the Road to Class Power*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1979.
- KUZIO, Taras, „Transition in postcommunist states: triple or quadruple”, în *Politics*, vol. 21, nr. 3, 2001, pp. 168-177.

- LAMBRU, Stelian, „O arheologie a terorii dintr-un trecut irepetabil”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 7 (46), 2008, pp. 49-50.
- LIICEANU, Gabriel, *Apel către lichele*, Humanitas, București, 1992.
- LINZ, Juan J., Stepan, Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- MIHUȚ, Liliana, „The emergence of political pluralism in Romania”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 1994, pp. 411-422.
- MITREA, Florin, „Dihotomiile modernității”, *Idei în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 47-48.
- MUREȘAN, Vlad, „Stânga fără proletari”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 7 (34), 2007, pp. 14-15.
- NEAMȚU, Mihail, „Ortodoxia românească. Deficitul comunicării și inflația retorică”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, pp. 21-23.
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, „Despre idei & blocaje. De ce nu avem o istorie a filozofiei românești”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 8 (35), 2007, pp. 52-55.
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, „Elegie pentru cultura generală”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 10 (37), 2007, p. 55.
- PATAPIEVICI, Horia-Roman, *Despre idei & blocaje*, Editura Humanitas, București, 2007.
- POP-ELECHES, Grigore, „A Party for All Seasons: Electoral Adaptation of Romanian Communist Successor Parties”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 41, nr. 4, 2008, pp. 465-479.
- PREOTEASA, Isabela, „Intellectuals and the public sphere in post-communist Romania: a discourse analytical perspective”, în *Discourse & Society*, vol. 13, nr. 2, 2002, pp. 269-292.
- PRZEWORSKI, Adam, *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- ROPER, Steven D., „The Romanian Revolution from a Theoretical Perspective”, în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 27, nr. 4, 2008, pp. 401-410.
- ROPER, Steven D., *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, New York, 2000.
- SCHÖPFLIN, George, „Obstacles to Liberalism in Post-communist Polities”, în *East European Politics and Societies*, vol. 5, nr. 1, 1990, pp. 198-194.
- STAN, Lavinia, „The Vanishing Truth: Politics and Memory in Post-Communist Europe”, *East-European Quarterly*, vol. 40, nr. 4, 2006, pp. 383-408.
- STAN, Lavinia, „Witch-hunt or Moral Rebirth?: Romanian Parliamentary Debates on Lustration”, în *East European Politics and Societies*, vol. 26, nr. 2, 2011, pp. 274-295.
- STAN, Lavinia, *Transitional Justice in Post-Communist Romania: The Politics of Memory*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- STAN, Lavinia, Turcescu, Lucian, „The Devil's Confessors: Priests, Communists, Spies, and Informers”, în *East European Politics and Societies*, vol. 19, nr. 4, pp. 655-685.
- STANOMIR, Ioan, „Despre libertate, idei și barbarie”, în *Idei în dialog*, anul V, nr. 1 (52), 2009, pp. 44-45.

- STAVARACHE, Costel, „Harrison Bergeron: limitele egalitarismului”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, p. 20.
- STOICA, Valeriu, Dragoș Paul Aligică, „Reinventarea dreptei”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8 (47), 2008, pp. 18-19.
- TĂNĂSOIU, Cosmina, „Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000”, în *East European Politics and Societies*, vol. 22, nr. 1, 2008, pp. 80-113.
- ȚĂRANU, Andrei, „Prestatori de servicii democratice”, în *Idei în dialog*, anul III, nr. 4 (31), 2007, p. 21.
- TISMĂNEANU, Vladimir, „Sovietizare și satelizare în Europa de Est”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, p. 54.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Arheologia Terorii*, București, Editura Curtea Veche, 2008.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Irepetabilul trecut*, București, Editura Curtea Veche, 2008.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*, Free Press, New York, 1994.
- UNGUREANU, Traian, „Cum poate fi cineva de stânga în România? (dacă nu e Orwell)”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 12 (51), 2008, pp. 3-4.
- UNGUREANU, Traian, „Nașterea democrației (în prezența tragediei)”, în *Idei în dialog*, anul IV, nr. 5 (44), 2008, pp. 3-4.
- WODAK, Ruth, „Argumentation, Political”, în *The International Encyclopedia of Political Communication*, Gianpietro Mazzoleni (editor), John Wiley & Sons, New York, 2015.